

Směrem k principům populistické komunikace? Téma korupce ve volebních programech českých politických stran*

VLADIMÍR NAXERA**

Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni

Towards the Principles of Populist Communication? The Topic of Corruption in the Election Manifestos of Czech Political Parties

Abstract: The article examines how use of the topic of corruption in the election manifestos of Czech political parties has transformed over the course of the entire post-communist period. The theoretical framework used to grasp the anti-corruption positions expressed in the manifestos is populism. The study builds on the discussions about mainstream political actors (not) adopting populist principles and on the methodological debate around the possibilities offered by populist communication research. Using a content analysis and the principle of triplets, the article analyses the election manifestos of all the parties that were successful in the parliamentary elections between 1990 and 2017 in order to determine whether there was a stronger presence of populist principles in communication on the topic of corruption. Among other things, the study shows that: (1) statements on corruption that are consistent with a populist communication strategy can be found in parties that are not commonly understood as populist throughout the entire researched period; (2) mainstream parties did not respond to the success of populists in the 2010, 2013, and 2017 elections by adopting populist principles; (3) the populists who won a share of power strengthened the elements of populist communication in the next election manifesto.

Keywords: populism, corruption, anti-corruption, measuring populism, populist communication, Czech politics, party manifestos

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2022, Vol. 58, No. 2: 181–204
<https://doi.org/10.13060/csr.2022.015>

* Tento text vznikl v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace 2022 Katedry politologie a mezinárodních vztahů Západočeské univerzity v Plzni.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: PhDr. Vladimír Naxera, Ph.D., Katedra politologie a mezinárodních vztahů, Západočeská univerzita v Plzni, Univerzitní 8, 306 14 Plzeň, e-mail: vnaxera@kap.zcu.cz.

Korupce jako zásadní faktor ovlivňující politický, ekonomický a společenský vývoj se v devadesátých letech (tedy v období mezi pádem komunismu a začátkem „války proti teroru“) stala globálním veřejným nepřítelem číslo jedna [Ledeneva, Bratu, Köker 2017: 6] a kvůli tomu též předmětem intenzivního politického boje. V mnoha případech se téma korupce stalo natolik ústředním, že redukuje politický střet na vzájemné výpady vlády a opozice, které sebe označují za bojovníky proti korupci a druhou stranu za zkorumpovanou.

Protikorupční rétorika však nemusí vést pouze k posílení vlastní pozice a k přímým útokům na další politiky, ale též k maskování vlastních korupčních aktivit [srov. Baez-Camargo, Ledeneva 2017]. Téma korupce je tak pevnou součástí politického boje a protikorupční politická rétorika nemusí nutně znamenat reálnou politickou agendu [Krastev 2004]. Vnímání korupce významně ovlivňuje politickou participaci občanů, včetně té volební [přehled tohoto tématu viz Školník 2020]. Začne-li panovat přesvědčení významné části společnosti, že politici o boji proti korupci mluví, ale reálně nic nečiní, otevírá se prostor pro nové politické aktéry [srov. např. Engler 2016; Brunnerová 2019], kteří mohou za využití tématu korupce zaútočit proti celé stávající politické reprezentaci, nikoli pouze proti současné vládě či opozici. V českém případě se o nástupu nových uskupení vykazujících se antiestablishmentovým apelem a protikorupční rétorikou hovoří zejména v souvislosti se změnami stranického systému po volbách v roce 2010 (Věci veřejné), ale též 2013 (ANO a Úsvit) a 2017 (SPD a Piráti).¹

Jedním z konceptů, který bývá k charakterizování těchto aktérů využíván, je populismus. Ačkoli existuje celá řada možných conceptualizací tohoto fenoménu, v zásadě lze říci, že napříč možnými pojetími prochází princip vytváření zdání společnosti rozdělené na dvě homogenní a z podstaty nepřátelské části – „dobrý lid“ (*pure people*) a „špatnou elitu“ (*corrupt elites*) [Mudde 2004]. Právě

¹ Ve volbách v roce 2010 uspěly hned dvě nově vzniklé strany – Věci veřejné a TOP09. TOP09 sice měla poměrně silnou protikorupční rétoriku, ale nelze ji chápat jako stranu antiestablishmentovou – prezentovala se jako alternativa vůči stávající pravici (konkrétně vůči ODS diskreditované v očích mnoha voličů), nikoli systému stran jako takovému. Podporu TOP09 lze navíc vysvětlit v rámci stávajících štěpících linií (šlo tedy o substituci volebního chování). Úspěch Věcí veřejných v roce 2010 společně s úspěchem hnutí ANO a Úsvitu přímé demokracie Tomia Okamury v roce 2013 však již ukazují spíše na transformaci než substituci – úspěch těchto stran není vysvětlitelný v kontextu doposud existujících štěpení [Havlík, Voda 2016: 138; Maškarinec, Bláha 2014]. Tito noví aktéři se silnou antiestablishmentovou rétorikou, kteří zároveň odmítali dělení na pravici a levice, se vymezovali vůči celému stávajícímu stranickému spektru. Nárůst vnímání korupce umožnil rozchod voličů se zavedenými stranami a jejich přechod k novým uskupením inkorporujícím poměrně vážný antikorupční agendu. Úspěch těchto stran postupně znamenal proměnu vzorců stranické podpory, struktury systému a dosavadní dominance socioekonomických témat [podrobněji např. Havlík, Voda 2016]. Tento trend byl silný zejména ve volbách 2017, kdy strany s jasným antiestablishmentovým a protikorupčním apelem (tedy Piráti, ANO a SPD) získaly v úhrnu přes 50 % hlasů [srov. Naxera 2021].

koncept populismu je jedním z možných rámců, jejichž prostřednictvím lze nahlížet protikorupční rétoriku a její proměnu [srov. Mendilow, Phélippeau 2021]. Jde o koncept v mnoha ohledech klíčový – a to nejen proto, že málokterému jinému tématu je věnováno v posledních deseti letech ve světové politologii tolik prostoru [srov. Mudde, Rovira Kaltwasser 2018; Rooduijn 2019; Meijers, Zaslove 2021 a řada dalších]. Právě populistické rámování celé stávající elity bez rozdílu jakožto apriorně zkorumpované (podrobněji viz následující části) dobře odpovídá výše naznačeným trendům využití tématu korupce vůči politickým oponentům v rámci politického boje bez ohledu na oporu v politické praxi.

Předkládaný text se věnuje analýze protikorupční rétoriky českých politických stran prostřednictvím optiky populismu. Cílem studie je na základě analýzy volebních programů zodpovědět následující otázku: *Dochází k proměně antikorupční rétoriky politických stran směrem k populistickým principům?* S přihlédnutím k výzkumům spojeným se západní Evropou [např. Rooduijn, de Lange, van der Brug 2014] se ve výzkumu protikorupční rétoriky v programech soustřeďuji na ověření dvou předpokladů: (1) mainstreamové strany v reakci na úspěch populistů nepřejímají populistické principy do protikorupční rétoriky; (2) populisté po prvním volebním úspěchu oslabují populistické vyznění své protikorupční rétoriky (pro podrobnější vysvětlení předpokladů viz shrnutí dosavadního výzkumu v následující části).

Text navazuje na tradici analýzy populismu ve stranických programech a na diskusi o (ne)prorůstání populistických komunikačních principů do mainstreamové politiky [ibid.; Schwörer 2021], dále na výzkumy populistických prvků protikorupční rétoriky [např. Naxera 2021] a je zároveň inspirován metodologickými postupy analýzy populistické komunikace rozvíjenými v posledních letech v diskusích především (ale nikoli výlučně) na stránkách časopisu *Quality & Quantity* [např. Aslanidis 2018; Popping 2018; Stulík 2019].

Ačkoli se populismus stal mezi českými politiky často využívaným konceptem k uchopení politických reálií a jejich různých aspektů včetně zmínek populistických politiků o nutnosti boje proti korupci (především ve vztahu ke stranám, jako jsou Věci veřejné nebo ANO [např. Bušíková, Guasti 2019; Hanley, Vachudova 2018; Naxera 2018 a 2021; Kubánek 2016 a řada dalších]), studií, které by řešily systematicky pozici protikorupčních témat v rámci populistické komunikace, příliš nenalzáme. Výjimku představuje mimo jiné nedávný text Pavola Friče a Olgy Gyarfášové [2019], který ale prezentuje odlišnou perspektivu výzkumu na základě expertních šetření, případně některé texty řešící protikorupční témata v rétorice nově nastupujících antiestablishmentových aktérů [Naxera 2021; Škvarenina, Havlík, Dostálová 2021]. Stejně tak je v širším měřítku doposud nezpracováno téma korupce ve volebních programech českých stran i bez vazby na koncept populismu.² Oproti výše zmiňovaným textům tak tato studie díky

² Výjimku představuje jeden ze starších textů Vladimíra Naxery [2015], který má ovšem celou řadu limitů: (1) Text se tematicky zaměřuje pouze na strany, které byly přítomné

svému zaměření na delší časové období³ a větší vzorek aktérů aspiruje na zacelení mezery a zachycení dlouhodobějších trendů proměny protikorupční politiky českých aktérů prostřednictvím konceptu populismu. Ambicí je též přispět do probíhající diskuse o (ne)přebírání populistické rétoriky ze strany mainstreamových aktérů. Ostatně studie, které by touto optikou řešily proměny protikorupční rétoriky, fakticky neexistují.

Populismus a mainstream: mainstreamizace populistů a příklon mainstreamu k populistickým principům?

V současné politologii se střetává mnoho způsobů, jak populismus chápat – může jít o ideologii, diskurz, styl, strategii, svět pohled, režim, rámec atd. [viz např. Mudde, Rovira Kaltwasser 2018]. Za pravděpodobně dominantní (především mezi evropskými politology) lze považovat konceptualizaci populismu jakožto ideologie. Toto pojetí vychází především z díla Case Mudda [2004], který populismus definuje jako ideologii nahlízející společnost jako rozdělenou mezi dvě homogenní a vzájemně antagonistické skupiny (*pure people, corrupt elite*) a tvrdící, že by politika měla odrážet vůli lidu (například prostřednictvím institutů přímé demokracie). Populisté označují především politické strany za aktéry, kteří vytvořili kartel líných, nekompetentních a obohacujících se politiků [Schedler 1996]. Pokud populisté uspějí a stanou se součástí politické elity, označují své politické konkurenty za elitu i nadále [Bušířková, Guasti 2019: 306–307], případně svoji pozornost obrátí proti elitě nadnárodní (například „bruselským úředníkům“ [viz např. Antal 2017]).⁴

ve sněmovně napříč většinou sledovaného období (1990–2013), tedy na ČSSD, KDU-ČSL, KSČM a ODS. Díky tomu pozornosti unikají aktéři nově vstupující do stranického spektra v důsledku vnějškové volatility. Ta bývá spojována s objevením se nových témat reprezentovaných novými politickými stranami [srov. Powell, Tucker 2014]. Právě tito noví aktéři mají možnost vymezit se výrazně vůči stávajícímu systému stran a dá se tak (v některých případech) předpokládat jejich důraz na antiestablishmentový a protikorupční apel. (2) Text je spíše ateoretickým kvantifikujícím popisem programů jednotlivých stran.

³ Právě toto delší časové období je podstatné směrem k záměrům textu – je-li úkolem zjistit, zda se po roce 2010 mění rétorika mainstreamu, je nutné udělat si představu o této mainstreamové rétorice v předchozím období.

⁴ Mudde přitom označuje populismus za tzv. úzkou ideologii (*thin-centered ideology*), která málokdy stojí sama o sobě [Taggart 2000], ale je spojená s jiným ideologickým rámcem (tzv. *host ideology*), kterým může být nacionalismus, socialismus, agrarismus atd. Podoba konkrétního populistického narativu souvisí s tímto ideologickým základem. Například levicový populismus chápe střet elity a lidu ve třídním slova smyslu; pravicový populismus (ovlivněný nativismem [Mudde 2007; Mudde, Rovira Kaltwasser 2018]) chápe lid jako etnickou kategorii; a konečně centristický/technokratický/valenční populismus se snaží lid uchopit jako jeden všeobjímající celek nestojící na etnickém ani třídním základě [Zulianello 2020]. Ve všech případech však přetrvává vize „špatné elity“ a „dobrého lidu“ jakožto homogenních kategorií, jen s (částečně) odlišnými hranicemi.

Podle řady autorů [např. Rooduijn, de Lange, van der Brug 2014: 564] není populismus primárně vlastností aktéra, ale vlastností zprávy, kterou vysílá. Politické aktéry je na základě tohoto přístupu ideálně nechávat dichotomicky jako populistické a nepopulistické (tedy například mainstreamové), ale jako více a méně populistické v závislosti na míře populistických výroků. Míra populismu může variovat v čase, což nám umožní zachytit proměnu míry populismu daného aktéra [ibid.: 571], zároveň přístup umožňuje zohlednit to, že značná část politiků alespoň příležitostně použije prohlášení, které by bylo možné chápat jako populistické – je-li ovšem ojedinělé, populistu to z něj nutně nedělá. Samotný pojem „populista“ může být na základě tohoto přístupu využit jako analytická zkratka pro označení takového aktéra, jehož komunikace je dominantně populistická.⁵ Z aktéra nepopulistického (respektive mainstreamového) se tak může časem stát aktér populistický v závislosti na proměně jeho komunikace – to je ostatně mimo jiné zdokumentováno v případě Miloše Zemana [srov. Naxera, Krčál 2020].

Záměrem této práce však není přispívat do debaty o vymezení populismu. Ostatně, vymezení se vůči (homogenní) elitě jako zkorumpované třídě je společné pro všechny pohledy na populismus. Jak ale populismus konceptualizují ve svém výzkumu? I když zkoumám populismus v rámci politické komunikace, lze můj pohled považovat za „ideový přístup“ (*ideational approach*), jelikož se v komunikaci aktérů soustřeďuji na odhalování setů výroků tvořících řád populistické komunikace (viz metodologickou kapitolu) a odpovídajících idejím stojícím v základu teoretického konceptu populismu [srov. Rooduijn 2019].

Klíčovou otázkou, se kterou souvisí i předkládaný text, je to, zda dokázali populističtí aktéři svým úspěchem ovlivnit proměnu politického mainstreamu. Cas Mudde ve svém známém textu *The Populist Zeitgeist* [2004: 551] konstatoval, že populismus, který se (ve své pravicové podobě) stal od devadesátých let trvale přítomnou součástí západoevropské politiky a následně byl výrazně posílen takovými jevy jako finanční krize nebo nárůstem vnímání migrace jako problému [Mudde, Rovira Kaltwasser 2018], zůstal sice stále doménou nastupujících a vyzvatelských stran, ale začal intenzivně prosakovat i do politického mainstreamu. Mudde [2004] se domníval, že mainstreamové strany ve snaze reagovat na populistickou konkurenci přejmou část její rétoriky se značným mobilizačním potenciálem.

O (ne)prorůstání populistických prvků do mainstreamu se v posledních letech vede široká diskuse s nikoli úplně jednotnými výsledky. Ze sledování politických reálií západoevropských zemí je patrné určité sblížování především pravicových stran s populistickou krajní pravíci, mimo jiné v podobě formování

⁵ V textu tak na různých místech používám označení strany „mainstreamové“ a „populistické“, případně „strany považované za populistické“ atd. Jde v tomto případě o určitou zkratku a označení přebírám od dalších autorů, nevytvářím jej na základě vlastní analýzy. I když plně chápu, že využívání tohoto označení je určitým zjednodušením, je pro záměry práce nutné.

vládních koalic. Podle výzkumu Sarah de Lange [2012] za to, že populistická krajní pravice začala být pravicovými stranami akceptovatelná jako vládní partner, mohou především změny volebního chování a konvergence obou táborů. Jinými slovy – mainstreamizace populistů a zároveň posilování populismu pravicových stran. Podobné posuny naznačují i další výzkumy [např. Brown, Mondon 2021], které ukazují, nakolik začal brát mainstream vážně argumenty populistů (především populistické krajní pravice). Populistické argumenty tak dokázaly zaujmout ve veřejném diskurzu hegemonní pozici. Jde do značné míry o argumenty spojené s identitárními politikami a postojem vůči migraci. V tomto ohledu se ukazuje, že tradiční strany reagují na úspěch populistů například přesměrováním svých postojů k welfare šovinismu, který je pro populistickou krajní pravici typický [Schumacher, van Kersbergen 2016]. Toto zjištění je dle autorů výzkumu možné číst jako pozitivní i negativní zprávu ve vztahu k demokracii. Pozitivem je to, že populistické strany de facto nutí mainstream více reflektovat požadavky občanů, negativem naopak to, že uhne-li mainstream ze svých pozic, de facto nenabízí vůči populistům reálnou alternativu.⁶

Závěry uváděných studií svádí ke zjednodušenému přesvědčení, že mainstream opravdu reaguje na úspěch populistů tím, že přejímá jejich principy. Nicméně je třeba říci, že v jednotlivých případech jde často o témata spojená s otázkami migrace a identity, daleko spíše tedy s nativistickým než populistickým narativem jako takovým. To potvrzuje i rozsáhlá studie Jakoba Schwörera [2021], která sice ukazuje, že některé mainstreamové strany pod vlivem úspěchu populistů a proměny veřejného mínění přijaly populistické postoje, nicméně strany jsou obecně daleko náchylnější k přejímání nativistických spíše než populistických prvků. S ohledem na to je možné hovořit spíše o „nativist Zeitgeist“ než „populist Zeitgeist“. Schwörer svoji analýzu provádí na dvou typech vstupních dat – programech politických stran a prohlášení na stranických webech. Dochází mimo jiné k závěru, že pro účely měření populismu a proměny jeho míry v dlouhodobé perspektivě jsou lepším zdrojem stranické programy, nikoli on-line informace s krátkou životností.

Volební programy jako zdroj dat využívá též studie Rooduijna, de Langa a van der Brug [2014], která (v reakci na Muddeho vizi populist Zeitgeist) ukazuje, že z dlouhodobého hlediska západoevropské mainstreamové strany nereagují na úspěch populistů tím, že by přejímaly populistickou komunikaci; naopak populisté v okamžiku, kdy volebně uspějí, svůj populismus oslabují. Proměně míry populismu aktérů, kteří získají podíl na moci (v podobě vládního angažmá), se věnují i další studie [např. Albertazzi 2009], které ukazují, že dané strany nereagují jednotně – zatímco v některých případech dochází k oslabení populismu

⁶ Poněkud jiný přístup využívá Michael Bossetta [2017], který chápe populismus primárně jako styl politiky, nikoli jako její obsah. Ve svém výzkumu ukazuje, že mainstreamová politika poté, co jsou konfrontována s úspěchem populistů, mohou přejmout jejich styl, jehož prostřednictvím prosazují nepopulistickou agendu.

a svědomitému odehrávání role „vládní strany“, v jiných případech se populisté uchýlí do pozice „opozice v rámci koalice“ a svůj populismus neoslábí.

Právě argumenty a závěry výše zmiňované studie Rooduijna, de Langa a van der Brug [2014] byly hlavní inspirací pro stanovení předpokladů ověřovaných tímto textem (viz úvod článku). Důvodem jsou zejména určité styčné body obou analýz – zaměření na volební programy, dlouhá časová perspektiva, orientace na všechny relevantní aktéry v rámci daného systému, pojetí populismu nebo metodologický postup spočívající v kódování programů na úrovni odstavců (podrobněji viz metodologickou část).

Populismus a protikorupční rétorika

Dle Mudda [2004] se (pravicový) populismus stal v devadesátých letech stabilně přítomným rysem západoevropské politiky. Jak v tomto procesu figuruje vnímání korupce? Stala se v devadesátých letech politická elita zkorumpovanější a vzdálila se ještě více lidu? Mudda [ibid.: 552–554] se domnívá, že ke zvýšení míry korupce v západní Evropě nedošlo. Co se ale proměnilo, je její vnímání. Tyto trendy byly ostatně naznačeny v samotném úvodu. Proměna jejího vnímání souvisí i s proměnou postavení médií v západní politice a společnosti. Média totiž získala ve větší míře nezávislost na politických stranách a komercializovala se, z čehož vyplývá větší důraz na negativní a senzační zprávy. Tento trend je ještě křiklavější v zemích Evropy postkomunistické. Korupce (případně alespoň podezření z korupce) vysoko postaveného politika je přitom z hlediska sledovanosti mediálně atraktivní příběh [Bratu, Sotiropoulos, Staynova 2017: 146].⁷ Média jsou v tomto ohledu klíčová – není náhodou, že si Andrej Babiš ještě před vstupem do politiky opatřil vlastní noviny, které jsou dobrým nástrojem k prezentování kauz zkorumpované politické elity (navíc Andrej Babiš pochopil, že nezajištění mediální podpory napomohlo pádu Věcí veřejných [viz Hanley, Vachudova 2018: 286]).

Uvážíme-li, že přesvědčení o „zkorumpovanosti elity“ je základním stavebním kamenem dominantních pojetí populismu, je zajímavé, že dominantní přístupy k populismu do značné míry přechází to, co si populisté pod pojmem korupce vlastně představují [srov. Mendilow 2021: 12]. Neexistuje ani moc prací, které by se systematicky věnovaly reakcím populistů na korupční skandály stá-

⁷ Politizace protikorupčních témat bývá zpravidla doprovázena jejich spektakularizací prostřednictvím masových médií, která často „vynáší soud dříve než soud“. Z tohoto pohledu platí, že „korupce může začínat i končit v médiích“. Na druhou stranu média mohou hrát i odlišnou roli – vytvářejí spektakly o zkorumpovaných politicích mimo rámec trestního vyšetřování, často s podporou veřejnosti. Neúspěchy vládních protikorupčních aktivit pak vedou k delegitimizaci těchto aktérů, ti jsou označováni za „idealisty“, „snílky“, „protikorupční rytíře“ atd. Tento postup jasně patří do užívaného repertoáru delegitimizačních praktik [podrobněji viz Bratu, Sotiropoulos, Staynova 2017], které mohou být (a bývají) využívány populisty.

vající politické elity [výjimky např. Fieschi, Heywood 2004; Urbinati 2017]. Přínosný je v tomto ohledu především text Sarah Engler [2020], která ukazuje, že na rozdíl od mainstreamových stran, které se povětšinou vymezují vůči „korupci“ jako takové, se strany populistické vymezují vůči „zkorumpované elitě“. Jinými slovy – zatímco základem protikorupčního výroku mainstreamové strany bude přesvědčení, že „korupce je špatná“, obdobný výrok ze strany populisty bude obsahovat triplet „elita je špatná“ (podrobněji viz metodologickou část).

Populistický narativ obecně korupci (respektive zkorumpovanou elitu) prezentuje jako systémový problém, který je důsledkem a důkazem selhávající liberální demokracie. Právě ta umožnila korupci na systémové úrovni, korupci, která se projevuje neustálým zrazováním občanů ze strany politiků, kteří hájí zájmy vlastní, případně zájmy cizí, jen ne zájmy lidu. Příkladem mohou být útoky populistů vůči národním vládám jakožto zkorumpovaným Bruselem, v důsledku čehož jsou ochotné zradit národní zájem a například přijmout migranty [Naxera 2021]. Zkorumpovanost (a také neschopnost a neefektivita) projevující se zradou zájmů celku s cílem vlastního prospěchu je podle populistů klíčovou (a řekněme esenciální) vlastností celé politické elity bez rozdílu. Nejde tedy jen o vzájemné obviňování se opozice a vlády z toho, kdo je zkorumpovaný. Ti, které populisté označují za „tradiční politiky“, případně představitele „tradičních stran“ (ať už byli doposud představiteli opozice, nebo vlády) nebo jednoduše „elitu“, jsou prezentováni jako někdo, kdo nenásleduje (na rozdíl od populistického vůdce) obecnou vůli a zájem dobrého lidu.⁸ Zároveň pojem korupce figuruje v populistické komunikaci jako *empty signifier* [srov. Laclau 1996], sloužící k prosazení a podpoření vlastní politické vize a plánů. Pokud není pojem korupce zatížen konkrétním významem (ve smyslu praktik, které lze pojmem korupce označit), lze jím operovat na všechny strany a proti všem politickým konkurentům. Takovéto zacházení s pojmy vyprazdňuje komunikaci daných aktérů a v konečném důsledku politiku jako takovou.

Jaké řešení korupce (respektive zkorumpované elity) populisté nabízejí? Pravicový populismus, který se ohání následováním hlasu lidu, často nabízí změnu liberální zastupitelské demokracie na model, který by ve jménu řešení požadavků lidu rezignoval na pluralitní a liberální principy, lid by se mohl zapojit přímo prostřednictvím institutů přímé demokracie (například odvoláním politika, pokud by byl považován za zkorumpovaného [srov. Naxera 2021; Stulík, Paleček 2021]). Nejde tedy jen o výměnu zkorumpovaných politiků, ale i o změnu systému, který dosavadní zkorumpované politiky generoval. Podobný mix

⁸ V tomto ohledu nelze nepřipomenout paradox vyplývající z šetření mezi voliči populistických stran: zatímco vůči „korupci elity“ jsou nesmířitelní, vůči vlastnímu angažmá v drobných korupčních transakcích jsou poměrně tolerantní. To samé platí vůči odhaleným korupčním aktivitám populistického politika, kterého považují za svého reprezentanta [srov. Chytilík 2021]. Ostatně případů posílení systémové korupce vládnoucími populisty nalézáme celou řadu [např. Bauer et al. 2021].

personifikovaného a systémového řešení korupce nabízí i centristický, respektive technokratický či valenční populismus, který navrhuje „líné, nešikovné a zkorumpované tradiční politiky“ nahradit vládou profesionálů, tedy „nepolitiků“, zároveň prosazuje i změnu podoby liberálně demokratického režimu (především oslabení pluralismu a liberalismu) argumentovanou jeho „zefektivněním“.

Vstupní data a vytvoření empirického korpusu

Analýza zpracovává volební programy všech stran, které ve volbách mezi lety 1990 a 2017 uspěly a získaly zastoupení v poslanecké sněmovně (respektive České národní radě v případě voleb 1990 a 1992). Výzkum se tedy omezil na relevantní strany.

Výběr volebních programů jakožto dominantního zdroje dat má určitá úskalí, především to, že stranická prohlášení nejsou vždy zanesená v programech [Rooduijn, de Lange, van der Brug 2014: 571]. Na druhou stranu je politický program základní prostředek komunikace politických stran a strany v něm stanovují a rámuji zásadní témata (navzdory novým formám komunikace a politického marketingu vyplývajícím například z možností sociálních sítí), analýzy stranických programů (i ve vztahu k populismu) mají rozsáhlou tradici [např. Rooduijn, Pauwels 2011; Manucci, Weber 2017] a i v současnosti představují jeden z nejčastějších typů politologických analýz. Zároveň jde v českém kontextu o jediný typ dat, který (vzhledem k dlouhému časovému období a dřívější neexistenci možností vyplývajících z existence webu 2.0) lze získat pro všechny sledované aktéry napříč celým postkomunistickým vývojem. Volba stranických programů je podstatná mimo jiné ve vztahu k výše zmiňovanému výzkumu Rooduijna, de Langa a van der Brug [2014] (s tím limitem, že jejich metodologický postup je částečně odlišný, byť v případě obou výzkumů existuje shoda na základním jádru spočívajícím v hodnocení kontextu celých odstavců programů – viz níže).⁹ Na to, že se programy hodí k měření populismu více než jiné zdroje (například weby politických stran), ve své nedávné studii upozorňuje i Schwörer [2021].

Programy jednotlivých stran byly získány různým způsobem – částečně prostřednictvím webových stránek jednotlivých uskupení, částečně prostřednictvím *Manifestos Project Database*¹⁰, částečně byly (především starší) programy po-

⁹ Kromě již zmíněného limitu, který spočívá v samotné volbě programu jakožto předmětu analýzy, je nutné zmínit ještě druhý problém – nepříliš velký vzorek, tedy celkový počet analyzovaných úseků zmiňujících korupci (viz „n“ v Tabulce 1 níže). I přes tento limit mají analyzovaná data vypovídací hodnotu směrem k naznačení dlouhodobějších trendů. Zároveň je třeba zopakovat, že neexistují jiná data využitelná pro analýzu celého sledovaného období. Určitou výjimku by představovaly stenoprotooly jednání sněmovny, nicméně poslanecké projevy nelze ve všech případech spolehlivě považovat za oficiální stanovisko strany jako kolektivního aktéra.

¹⁰ Viz <https://manifesto-project.wzb.eu/>.

skytnuty sekretariátem politických stran. Celkový rozsah vstupních dat pro analýzu činil 494 171 slov. V souvislosti s rozsahem korpusu je ovšem třeba učinit dvě poznámky: (1) některé strany v rámci jedné voleb využívaly různé verze programů (některé například obsahovaly úvodní slovo předsedy, jiné nikoli) – bylo-li to možné, do analýzy jsem zahrnul co možná nejkompletnější programový dokument¹¹ – ve všech případech šlo ale o volební programy pro tyto volby, nikoli programy základní nebo dlouhodobé; (2) v některých volbách strany kandidovaly a uspěly v rámci koalice, navzdory tomu vedle koaličního programu před volbami využívaly a šířily též program vlastní strany – v takových případech jsem do analýzy zahrnul program koaliční i stranický.¹² Celkový rozsah je tak do značné míry pouze orientační a má za cíl vytvořit přibližnou představu o velikosti korpusu dat.

Pro první etapu strojového čtení textu bylo třeba určit klíčová slova, jejichž výskyt byl zaznamenáván. Výběr těchto slov je samozřejmě závislý na tématu a předmětu výzkumu. V případě korupce je možné inspirovat se existujícími studiemi – např. Roxana Bratu a Iveta Kažoka [2018] ve svém komparativním výzkumu metafor korupce jako klíčová slova využívají korupci (*corruption*), úplatkářství (*bribery*), provizi (*kick-back*), zpronevěru (*embezzlement*), koluzi (*collusion*), protekci (*favouritism*), nepotismus (*nepotism*), klientelismus (*clientelism*) a familiářství (*familism*). Vstupní data tvořená programovými dokumenty byla tedy v první fázi strojově přečtena prostřednictvím softwaru MaxQda na základě algoritmu tvořeného lemmaty daných pojmů. Výsledky byly ručně zpracovány a očištěny od falešných výskytů. Jednotlivé výskyty byly následně shluknuty a kvantifikovány na úrovni odstavců (což vyplývá z volby konkrétního metodologického postupu – viz následující část).¹³ Tabulka 1 vizualizuje dva typy údajů – u každého programu rozsah vstupních dat a zároveň počet výskytů zmínek o korupci na úrovni odstavců.

Z hlediska kvantifikace zmínek o korupci, které byly v dalším kroku podrobeny hodnocení optikou řádu populistické komunikace (viz následující kapitolu),

¹¹ Příkladem může být i program hnutí ANO z roku 2013 – ANO v rámci voleb využívalo dvě verze – zkrácený program a tzv. resortní program. Některé dřívější výzkumy [např. Kubánek 2016] ukazují rozdílnosti mezi oběma dokumenty – do analýzy jsem proto zahrnul program spojený.

¹² Jde o tyto programy: volby 1992 – program Liberálně sociální unie i Strany zelených, která byla jejím členem; volby 2002 – program Koalice i KDU-ČSL, která byla jejím členem. Naopak pro volby z roku 1990, kdy Československá strana lidová kandidovala v rámci KDU společně s KDS, disponuji pouze programem ČSL (to ovšem vzhledem ke kontinuitě následného výzkumu programu KDU-ČSL nepovažuji za problém); pro volby 1992, ve kterých KSČM kandidovala v rámci tzv. Levého bloku, pracuji s programovým dokumentem, který prezentuje nejprve program LB, následně program KSČM.

¹³ Jelikož jsou jednotlivé programy velice odlišné svojí strukturou (některé jsou tvořeny strukturovaným textem, jiné de facto jednolitým textem, další odrážkami a hesly, případně jednotlivými pojmy, další tyto postupy kombinují), rozhodl jsem se s odstavcem pracovat jakožto s jednotkou zachycující ucelenou myšlenku.

Tabulka 1. Popis vstupních dat (D = počet slov) a kvantifikace výskytu zmínek o korupci na úrovni odstavců (N)

Rok	Programy									
1990	ČSL D = 950 N = 0		HSD-SMS D = 704 N = 0		KSČ D = 2 377 N = 0		OF D = 2 969 N = 0			
1992	ČSSD D = 5 337 N = 2	HSD-SMS D = 2 800 N = 1	KDU-ČSL D = 7 779 N = 0	LB+KSČM D = 6 948 N = 1	LSU D = 2 288 N = 1	ODA D = 11 629 N = 3	ODS D = 15 006 N = 1	SPR-RSČ D = 934 N = 0	SZ D = 3 549 N = 0	
1996	ČSSD D = 8 599 N = 4	KDU-ČSL D = 10 436 N = 1	KSČM D = 3 311 N = 2	ODA D = 7 267 N = 3	ODS D = 21 895 N = 2	SPR-RSČ D = 1 806 N = 0				
1998	ČSSD D = 13 853 N = 9	KDU-ČSL D = 12 170 N = 2	KSČM D = 6 423 N = 4	ODS D = 11 740 N = 1	US 9 810 N = 5					
2002	ČSSD D = 4 556 N = 3	KDU-ČSL D = 8 835 N = 10	Koalice D = 8 896 N = 9	KSČM D = 6 935 N = 2	ODS D = 6 947 N = 4					
2006	ČSSD D = 26 243 N = 17	KDU-ČSL D = 21 180 N = 7	KSČM D = 6 878 N = 2	ODS D = 6 947 N = 18	SZ D = 28 669 N = 10					
2010	ČSSD D = 11 386 N = 4	KSČM D = 4 041 N = 2	ODS D = 16 727 N = 10	TOP09 D = 10 535 N = 4	VV D = 13 329 N = 12					
2013	ANO D = 8 949 N = 8	ČSSD D = 6 039 N = 3	KDU-ČSL D = 5 541 N = 4	KSČM D = 3 344 N = 5	ODS D = 10 133 N = 0	TOP09 D = 8 704 N = 5	Úsvit D = 3 500 N = 5			
2017	ANO D = 16 814 N = 6	ČSSD D = 8 153 N = 0	KDU-ČSL D = 5 056 N = 1	KSČM D = 4 185 N = 4	ODS D = 4 382 N = 0	Piráti D = 4 370 N = 7	SPD D = 3 576 N = 7			STAN D = 15 040 N = 1

je patrný postupný nárůst významu tématu korupce v programech. Zatímco výskyty v průběhu devadesátých let byly ojedinělé, nejpозději od roku 2002 nabírá téma na důležitosti.¹⁴ Určitým zlomem je pak rok 2006, tedy období po osmi letech vlády sociální demokracie doprovázené některými kauzami, kdy se objevuje větší množství odkazů ke korupci i v případě ODS, která je jinak vůči otázce korupce zdrženlivější. Naopak volby v roce 2010, které bývají označovány jako „přelomové“ [např. Charvát, Just 2017], z kvantitativního hlediska změnu nepřinesly.¹⁵

Zaměříme-li se na tzv. nové politické strany, větší důraz na korupci je patrný v případě aktérů, kteří do systému vstoupili zvenčí jako neideologičtí vyzyvatelé celého stranického spektra, a jsou tedy zástupcem Sikkova [2012] konceptu *project of newness* (může jít o ANO nebo Věci veřejné), spíše než u aktérů, které lze chápat jako *očisťovatele* [viz Lucardie 2002] – v tomto případě jde kupříkladu o TOP09 nebo Unii svobody, které vznikly jako alternativa vůči zdiskreditované pravici. Ačkoli se jak v rámci rétoriky Unie svobody, která poukazovala například na utajená švýcarská konta spojená s ODS, tak v rámci rétoriky TOP09 objevoval určitý protikorupční apel, nepřenesl se výrazněji do programu – je zajímavé, že v programu nebyla v případě Unie svobody ani TOP09 explicitně ani implicitně ODS spojována s korupčními praktikami. Naopak strany jako Věci veřejné, Úsvit přímé demokracie, ANO a v omezené míře též Piráti korupci asociovaly s existujícími stranami jako takovými (viz následující část [srov. také Naxera 2021]).

Metodologický postup a operacionalizace řádu populistické komunikace

Výše jsem naznačil komplikovanost konceptuální debaty o populismu. To samé platí o diskusi metodologické [srov. Rooduijn 2019]. Zejména otázka „měření populismu“ je metodologicky výrazně pluralitní. I když se v poslední době objevují

¹⁴ Diskurzivní síla a důležitost tématu korupce se tedy ukazují mimo jiné na tom, že již od voleb v roce 1998 téma figurovalo v programech všech stran, které ve volbách uspěly, s několika pouhými výjimkami – těmi je ODS v roce 2013 a 2017 a ČSSD v roce 2017. ODS se po pádu vlády Petra Nečase a aféry „Nagygate“ [Kupka, Mochťak 2015] tématu zdržuje zcela. Stejně tak (poněkud překvapivě) ČSSD nevyužila ve volbách v roce 2017 téma korupce v rámci volebního střetu s ANO, se kterým čtyři roky tvořila koalici a které pro ČSSD představovalo největšího soupeře o hlasy [srov. Maškarinec 2019]. Naopak ANO téma korupce ve volbách 2017 využilo aktivně – v rámci programu mimo jiné proti „všem zavedeným stranám“, tedy včetně ČSSD. Ostatně, po celou dobu existence vlády Bohuslava Sobotky hrálo ANO roli jakési „opozice v rámci koalice“ [Frič, Gyarfášová 2019; srov. Albertazzi 2009].

¹⁵ Celkově lze říci, že počet zmínek o korupci v programech politických stran napříč celým spektrem jasně ukazuje, že ve společnostech, ve kterých existuje vyšší vnímání korupce (mezi něž ČR rozhodně patří), není téma korupce jakkoli výsadou stran mimo politický mainstream [srov. Engler 2020]. Téma korupce tedy nelze v tomto ohledu považovat za jakkoli „mezerové“. I proto je nutné precizně operacionalizovat populistickou antikorupční rétoriku pro posouzení komunikace jednotlivých aktérů (viz následující část).

přístupy k měření za využití expertních šetření [srov. Meijers, Zaslove 2021], po dlouhou dobu dominovaly různé podoby textových analýz [např. Rooduijn, de Lange, van der Brug 2014] pracující se širokou škálou metod od obsahové analýzy přes diskurzivní analýzu až po analýzu metafor. Využívané podoby obsahových analýz se vzájemně výrazně liší, a to mimo jiné (1) ve vzájemném provázání kvantitativní a kvalitativní složky; (2) v poměru strojového a lidského čtení a kódování; nebo (3) v úrovni, na které probíhá kódování [např. Rooduijn, Pauwels 2011]. Jednotlivé přístupy přitom vycházejí z odlišných tradic, sledují odlišné cíle a potýkají se s odlišnými limity.

Ve vztahu k úrovni analýzy nalezneme přístupy zaměřené na počítání výskytů klíčových slov vycházejících ze zavedených slovníků [Pauwels 2011], ale též přístupy věnující se vyšším jednotkám – ať už větám nebo nadvětěným celkům, tedy např. odstavcům [např. Aslanidis 2018; Popping 2018; Stulík 2019; Naxera 2021]. Některé výzkumy poté kombinují oba přístupy – (1) lidské kódování využívající zavedené slovníky a hodnotící kontext celého odstavce a (2) strojové kódování a kvantifikaci výskytů klíčových slov taktéž založenou na slovnících. Výsledkem je tzv. „man-machine“ kódování [srov. Rooduijn, Pauwels 2011]. Při využití *ideational approach* k populismu se jeví jako efektivní využít právě kódování na úrovni odstavců [Rooduijn, de Lange, van der Brug 2014], což (na rozdíl od strojové kvantifikace slov) umožní reflektovat kontext. Na základě tohoto kontextu je poté možné rozhodnout, zda je daný výrok populistický, nebo nepopulistický (viz níže). Zároveň není v tomto případě nutné pro určení kontextu využít přístup spojující více metod a zdůrazňující kvantitativní složku, i když v jiných typech výzkumů by bylo posílení kvantitativního přístupu zcela legitimní, a dokonce žádané [srov. také Naxera 2021].

Přístupy zaměřené na věty nebo odstavce často pracují s tzv. *triplety*. *Triplety* umožňují zjednodušit rozvinuté věty nebo celé odstavce na základě principu ekvivalence do jednoduchých sdělení. Rozsáhlý text se tak dá převést do krátkých vět, které umožňují s textem efektivněji pracovat (v kvantitativním i kvalitativním ohledu). Obecná podoba *tripletu* dodržuje logiku „aktér – jedná (sloveso) – vůči komu/čemu“ [Aslanidis 2018; Stulík 2019]. Právě na tento přístup navazuje můj výzkum.

Některé nedávné výzkumy se potýkají s nedostatečnou operacionalizací populismu ve vztahu k existujícím teoretickým konceptům [srov. Meijers, Zaslove 2021]. Ve snaze vyvarovat se tohoto problému je nutné precizně ve shodě s výše naznačenými teoretickými principy stanovit tzv. řád populistické komunikace. Ten je v předkládaném výzkumu tvořen propojenými významy několika *tripletů*: (1) „lid je dobrý“; (2) „elita je špatná“; (3) „aktér je mluvčím/součástí lidu“. *Triplety* (de facto jako jakékoli jiné symboly) umožňují koncentrovat význam. Zároveň je třeba stanovit určitou legendu, jak význam tohoto symbolu dekodovat. Následně pak aplikovat dekodovaný význam na empirická data a opět zakódovat určený význam v datech tak, aby bylo možné rozhodnout o charakteru výroku.

Způsob určení významu takto koncentrovaných tripletů lze demonstrovat na příkladu prohlášení z programu ANO z roku 2017, které plně odpovídá řádu populistické komunikace. V podobě nezjednodušené do tripletů výrok zní:

Naše hnutí vzniklo jako protest proti korupci tradičních politických stran, které si hrály na levičáky a pravici. Proti tomu, že kmotři a lobbisti řídili zemi přes milenku premiéra. Proti tomu, že politici utahovali lidem opasky, zatímco církvím odklepli restituce předražené o 54 miliard. Není to něco naprosto šíleného? Vidíte, a to jsme v tom žili... jak dlouho? 29 let. V roce 1989 jsme doufali, a ještě dlouho si pak mysleli, že se nesnesitelného korupčního systému konečně zbavíme. Nevyšlo to. Bojujeme s ním dodnes. Bohužel. Když jsem založil hnutí, doslova na kolena, jen s pár nejbližšími, tak nám věřil málokdo, většina lidí se nám smála nebo nás měla za blázný. Nevšimli jsme si toho a dřeli, improvizovali, s partou, do které každý den přibývali nadšení lidé, jsme objeli Česko a ve volbách jsme skončili druhí. Všechny další volby, krajské, komunální a evropské, jsme vyhráli. To fakt není špatný výsledek. (ANO 2017)

Z výroku je zřejmé, že „elita je špatná“ (je zkorumpovaná, tvořená kmotry a lobbisty, utahuje lidem opasky atd.), „lid je dobrý“ (nadšení lidé podporují změny a tvoří protipól špatné elity) a „aktér je mluvčím/součástí“ (což je patrné především z formulace „žili jsme v tom“, kdy první osoba naznačuje identifikaci řečníka s danou skupinou; zároveň motiv pro založení hnutí je prezentován jako obrana lidu před zkorumpovanou elitou). Výše stanovené propojení významu tří základních tripletů tedy sleduje základní teoretickou podobu konceptu populismu včetně představy manichejského rozdělení společnosti na dvě homogenní části [Mudde 2004; Meijers, Zaslove 2021: 375].

Takto stanovený řád populistické komunikace tedy umožní rozdělit výroky na populistické a nepopulistické [Aslınidis 2018; Popping 2018; Stulík 2019; Naxera 2021]. Výrok je chápán jako populistický, pokud odpovídá řádu populistické komunikace – jinými slovy v takovém případě, obsahuje-li všechny tři tripletové tvořící tento řád. Zároveň je třeba poznamenat, že ekvivalenty vůči pojmům „lid“ a „elita“ jsou vyhodnocovány s ohledem na to, zda je můžeme chápat jako pojem zahrnující celou homogenní skupinu. V případě „elity“ tak může jít o pojmy „strany“, „politici“, „ti nahoře“, „oni“ atd., tedy o výroky, které s korupcí neasociují jednu konkrétní politickou skupinu (např. konkrétní stranu, politika nebo vládu), ale elitu jako celek. Ne každý výrok, který spojuje politiky s korupcí (či v případě jinak tematicky orientovaného výzkumu například brojí proti migraci), tak lze označit za populistický [srov. také Rooduijn, de Lange, van der Brug 2014].

V dalším kroku byly tedy jednotlivé výroky spojené s korupcí rozčleněny do setu „populistického“ (výroky odpovídající řádu populistické komunikace) a „nepopulistického“ (ostatní výroky). Při hodnocení jednotlivých výroků byl brán v potaz nejen výrok samotný, ale širší kontext celého odstavce. Tento krok přináší již analyticky podstatné výsledky.

Analýza a interpretace výsledků

I když bývá nástup populistické komunikace v českém prostředí dáván do souvislosti především s rokem 2010 a volebním úspěchem Věcí veřejných [viz Naxera 2018], řadu populistických výroků nalezneme napříč celým polistopadovým vývojem. Nepočítáme-li volby v roce 1990, během kterých se téma korupce vůbec neřešilo, jedinými volbami, ve kterých v souvislosti s tématem korupce programy úspěšných stran neobsahovaly populistické výroky, byly volby v roce 2006.¹⁶ Výsledky analýzy a kvantifikaci (ne)populistických výroků o korupci ukazuje Tabulka 2.

Kromě stran, které bývají tradičně označovány jako populistické, tedy Věcí veřejných [např. Naxera 2018], Úsvitu, respektive SPD [např. Stulík 2019], ANO [např. Hanley, Vachudova 2018; Buštíková, Guasti 2019; Naxera, Stulík 2021; Maškarinec 2019; Šafir 2021 a mnoho dalších],¹⁷ bylo možné nalézt příklady populistických vyjádření též v programech stran mainstreamových: šlo o KSČM¹⁸ (1992, 1996, 1998, 2013 a 2017), ČSSD (1998 a 2017) a KDU-ČSL (2002) a Koalici (2002).

Ukazuje se, že výrok, který lze chápat jako populistický, sem tam může pronést každý z politiků (či v tomto případě stran), aniž by to z něj nutně dělalo populistu [viz Rooduijn, de Lange, van der Brug 2014]. Přesto příklady výroků z programu ČSSD z roku 2013 nebo KSČM z roku 2017 ukázkově odpovídají řádu populistické komunikace: operují s konceptem „špatné elity“ a „návratem moci do rukou dobrého lidu“, jehož zájmy mají „odrážet zákony“ (lid je tedy suverénem) a do role jehož mluvčího se daný politický aktér pasuje.

Světová ekonomická krize byla u nás v uplynulých letech umocněna chaotickým vládnutím ODS a TOP 09, které postrádalo jakoukoliv rozumnou hospodářskou politiku, prohlubovalo zadlužení, zvyšovalo nezaměstnanost a přibližovalo občany k hranici chudoby. Zájmy běžných, poctivě pracujících lidí byly poráženy zájmy úzkých skupin navázaných na vládu – kmotrů, bohatých oligarchů, firemních lobbistů. Korupce kvetla a prorostla až do nejvyšších pater politiky. Zřetelné byly tendence učinit ze zdravotnictví, sociální péče či školství součástí byznysu. Docházelo k parcelaci a chybné privatizaci státu a jeho infrastruktury. Nyní nastal čas vrátit

¹⁶ Ačkoli z kvantitativního hlediska došlo v programech v rámci těchto voleb k nárůstu zmínek o korupci (viz výše), veškeré výroky z roku 2006 spadají do nepopulistického setu.

¹⁷ A taktéž České pirátské strany [srov. Šárovec 2019], která bývá s otázkou populismu příležitostně spojována, i když existující výzkumy toto spojení nepotvrzují [srov. Naxera 2021]. Pro pirátské strany ostatně platí Hartlebova [2013] charakteristika, že se odlišují jak od stran populistických, tak od stran mainstreamových. Aby vyjádřil tuto odlišnost, označuje piráty za „dobré populisty“. Toto označení však pouze rozměňuje význam konceptu populismu.

¹⁸ I když KSČM bývá v některých případech s populismem spojována [srov. Císař, Štětka 2017]. Pro úplnost lze ještě doplnit, že další z relevantních českých stran, které bývají nahlíženy optikou populismu, patří Strana zelených [srov. Křížkovský 2019].

Tabulka 2. Míra populismu ve výrociích o korupci ve volebních programech českých politických stran

Rok	Míra populistických výroků v programech									
1990	ČSL N = 0			HSD-SMS N = 0		KSČ N = 0		OF N = 0		
1992	ČSSD N = 2 Nnp (2) > Np (0)	HSD-SMS N = 1 Nnp (1) > Np (0)	KDU-ČSL N = 0	LB N = 1 Nnp (0) < Np (1)	LSU N = 1 Nnp (1) > Np (0)	ODA N = 3 Nnp (3) > Np (0)	ODS N = 1 Nnp (1) > Np (0)	SPR-RSČ N = 0	SZ N = 0	
1996	ČSSD N = 4 Nnp (4) > Np (0)	KDU-ČSL N = 1 Nnp (1) > Np (0)	KSČM N = 2 Nnp (1) = Np (1)	ODA N = 3 Nnp (3) > Np (0)	ODS N = 2 Nnp (2) > Np (0)	SSPR-RSČ N = 0				
1998	ČSSD N = 9 Nnp (6) > Np (3)	KDU-ČSL N = 2 Nnp (2) > Np (0)	KSČM N = 4 Nnp (3) > Np (1)	ODS N = 1 Nnp (1) > Np (0)	US N = 5 Nnp (5) > Np (0)					
2002	ČSSD N = 3 Nnp (3) > Np (0)	KDU-ČSL N = 10 Nnp (9) > Np (1)	Koalice N = 9 Nnp (8) > Np (1)	KSČM N = 2 Nnp (2) > Np (0)	ODS N = 4 Nnp (4) > Np (0)					
2006	ČSSD N = 17 Nnp (17) > Np (0)	KDU-ČSL N = 7 Nnp (7) > Np (0)	KSČM N = 2 Nnp (2) > Np (0)	ODS N = 18 Nnp (18) > Np (0)	SZ N = 10 Nnp (10) > Np (0)					
2010	ČSSD N = 4 Nnp (4) > Np (0)	KSČM N = 2 Nnp (2) > Np (0)	ODS N = 10 Nnp (10) > Np (0)	TOP09 N = 4 Nnp (4) > Np (0)	VV N = 12 Nnp (11) > Np (1)					
2013	ANO N = 8 Nnp (7) > Np (1)	ČSSD N = 3 Nnp (2) > Np (1)	KDU-ČSL N = 4 Nnp (4) > Np (0)	KSČM N = 5 Nnp (3) > Np (2)	ODS N = 0	TOP09 N = 5 Nnp (5) > Np (0)	Úsvit N = 5 Nnp (2) < Np (3)			
2017	ANO N = 6 Nnp (3) = Np (3)	ČSSD N = 0	KDU-ČSL N = 1 Nnp (1) > Np (0)	KSČM N = 4 Nnp (3) > Np (1)	ODS N = 0	SPD N = 7 Nnp (2) < Np (5)	STAN N = 1 Nnp (1) > Np (0)	TOP09 N = 4 Nnp (4) > Np (0)		

Poznámka: Tabulka uvádí celkový počet výroků o korupci (N) v jednotlivých programech a zároveň vzájemný vztah výroků nepopulistických (Nnp) a populistických (Np). V zájmu přehlednosti jsou výsledky také vizualizovány barevným odlišením: bílá barva symbolizuje absenci zmínek o korupci; světle šedá barva vyjadřuje program obsahující pouze nepopulistické výroky o korupci; v případě tmavě šedé barvy se v programu vyskytují populistické zmínky, ale tvoří méně než 50 % výskytů; černá barva označuje případy, ve kterých populistické výroky představují 50 % nebo více veškerých zmínek o korupci.

vládu zpátky do rukou lidí oprávněně rozladěných politickými a sociálními poměry. (ČSSD 2013)

Většina si dnes již přeje změnu. Je načase konečně se vypořádat s privatizačními zlodějny, ke kterým ještě nyní přibyla nespravedlnost ve formě církevních restitucí! Zákony musí odrážet zájem slušného a poctivého člověka, ne účelové výhody pro neoprávněně privilegované.¹⁹ (KSČM 2017)

I když jsou volby v roce 2017 jedinými, ve kterých dva programy vykázaly ve vztahu ke korupci alespoň 50% míru populistických výroků, jde o strany běžně chápané jako populistické (ANO a SPD) – ve vztahu k protikorupční rétorice v programech se tedy potvrdil první předpoklad formulovaný v souladu s výzkumy ze západní Evropy [viz Rooduijn, de Lange, van der Brug 2014]. Mainstreamové strany sice určitou míru populistických výroků vykazují, ale de facto stabilně napříč celým sledovaným obdobím.

Jediné programy, které (vedle programů KSČM ze začátku devadesátých let) vykazovaly míru populismu alespoň 50 %, a lze je tedy považovat za dominantně populistické, byly programy ANO z roku 2017 (znění výroku viz část o metodologii), Úsvitu z roku 2013 a SPD z roku 2017. Všechny tři programy (a v případě Úsvitu a SPD dokonce téměř totožnou formulací) odmítají celý stávající systém politických stran jakožto zkorumpovaných a celou polistopadovou stranickou reprezentaci.

Musíme ukončit destrukci základních funkcí státu a rozkrádání daní jeho občanů. Považujeme za nutné ukončit demo-demokracii, ve které vládou kmotrovské stranické mafie. Falešné hry politických stran na levi a pravici přivedly naši republiku do bludného kruhu ekonomické krize, hlubokých dluhů a vysokých daní. Musíme prosadit změny, které vrátí občanům důvěru v demokracii. (Úsvit 2013)

Za základní princip obrany demokracie považujeme zavedení přímé demokracie a široké zapojení občanů do řízení země. Považujeme za nutné ukončit demo-demokracii, ve které vládou kmotrovské stranické mafie. Falešné hry politických stran na levi a pravici přivedly naši republiku do bludného kruhu hlubokých dluhů, vysokých daní a krizí. (SPD 2017)

Vzhledem k tomu, že Věci veřejné vypadly ze sněmovny ihned po prvním volebním úspěchu, máme k dispozici pouze dva případy stran, které jsou běžně

¹⁹ V případě KSČM lze v některých případech nalézt v souvislosti s korupcí výroky ukázkově odpovídající principům levicového populismu, který chápe lid (a konflikt mezi lidem a zkorumpovanou elitou) v třídním slova smyslu, tedy například jako střet „ožebračeného občana“ a „bankéře a korupčníka“. Pro KSČM zároveň platí, že zmínky o korupci v jejích programech ze začátku devadesátých let (tedy 1992 a 1996) jsou populistické dominantně (anebo zcela). Vzhledem k nízkému počtu výroků obsažených v programech (jednomu v roce 1992 a dvěma v roce 1996) je však třeba brát tyto výsledky s rezervou. V programu z roku 2013 je ale populistických 40 % z celkových pěti výroků.

chápaný jako populistické a které uspěly ve dvou po sobě následujících volbách – jde právě o ANO a Úsvit/SPD (které lze vzhledem k osobě předsedy a jeho postavení považovat za jedno uskupení). U obou stran platí, že po prvním období ve sněmovně (2013–2017) došlo v programech pro následující volby ke zvýšení podílu populistických antikorupčních výroků. Druhý předpoklad formulovaný v úvodu textu, že populistické strany po prvním volebním úspěchu oslabí svůj populismus, se tedy v případě komunikování tématu korupce nepotvrdil. Zajímavý je tento výsledek především v případě ANO po čtyřech letech účasti ve vládě. Je však ještě jednou třeba připomenout, že po celou dobu existence vlády Bohuslava Sobotky hrálo ANO roli jakési „opozice v rámci koalice“ [srov. Frič, Gyarfašová 2019]. Patrně to bylo mimo jiné poté, co musel Andrej Babiš opustit post ministra financí. Následně přinesla Babišova média celostránkovou grafiku Babiše s přelepenými ústy jakožto symbolem snahy zkorumpovaných stran umlčet Babiše jako bojovníka proti korupci.

Závěr

To, jak se proměnily zmínky o korupci v programech českých relevantních stran za bezmála třicet let sněmovních voleb, lze shrnout ve vztahu k populismu následujícím způsobem: (1) Míra populistických protikorupčních výroků napříč sledovaným obdobím v programech stran sice narostla, ovšem pouze vzhledem k úspěchu stran běžně označovaných za populistické; v případě mainstreamových stran se populistické protikorupční výroky objevují příležitostně napříč celým sledovaným obdobím, aniž by v letech 2010, 2013 a 2017 došlo k jejich nárůstu. První předpoklad byl potvrzen. (2) Naopak druhý předpoklad o oslabení míry populismu v případě populistických stran, které ve volbách uspěly, se potvrdit nepodařilo. Zajímavé je toto zjištění především ve vztahu k ANO, které své výpady proti elitě zesílilo po čtyřech letech v rámci vládní koalice. I v případě druhého předpokladu platí zjištění výhradně na protikorupční rétoriku stran, která byla předmětem dané analýzy, nikoli tedy na stranickou komunikaci jako celek.

Závěry textu mají několik limitů: (1) vstupní data pro analýzu byla tvořena výhradně programy, z čehož plyne nízký analyzovaný vzorek. Důvody, které mě vedly k volbě tohoto typu materiálu (i při vědomí nízkého *n*), jsem rozepsal v příslušné kapitole. I když (navzdory nízkému vzorku zkoumaných případů) považuji zjištěné trendy za zřejmé, bylo by do budoucna vhodné závěry ověřit na jiném typu dat (ideálně na kratším časovém období). Takovými daty reprezentujícími oficiální stranickou komunikaci by mohly být stránky daných aktérů na sociálních sítích. Podobné studie mapující detailněji kratší období existují, věnují se ale jen těm stranám, které bývají považovány za populistické, případně antiestablishmentové [srov. Naxera 2021]. Následující výzkum by tedy mohl zahrnout i další strany, především pak ty, u kterých předkládaná studie odhalila určitou míru populismu v rámci protikorupčních výroků (tedy například KSČM). (2) Ur-

čítým způsobem je limitující též využití pojetí populismu. I když některé novější studie navrhují vícerozměrné chápání populismu [např. Meijers, Zaslove 2021], většina analýz se kloní k některému z jasně specifikovaných pohledů. V mém případě šlo o konceptualizaci populismu prostřednictvím *ideational approach*. Alternativou v dalších výzkumech by mohlo být uchopení problému z jiné perspektivy, tedy inspirovat se například Bossettovým [2017] přístupem. Taková analýza by mohla být zaměřena na to, zda vybraní mainstreamoví politici při střetu s populistou (ne)sáhnou k využití populistického stylu [srov. Moffitt 2016] k prosazení obsahu, který bude veskrze nepopulistický. Tedy zda například při konfrontaci s Andrejem Babišem ohledně jeho problematických aktivit typu dotace Čapímu hnízdu přijmou jeho styl, ale zároveň jej v obsahu svých sdělení odmítají rámovat jako „zkorumpovanou elitu“. Podobná studie by ale měla výrazně jiné zacílení, než má tato analýza.

Na rozdíl od řady předchozích textů, které se věnovaly především identitárním otázkám nebo tématu migrace [např. Schumacher, van Kersbergen 2016; srov. také Stulík, Krčál 2019] a ukazovaly pronikání populistických (reálně však spíše nativistických [srov. Schwörer 2021]) principů do komunikace mainstreamu, se ukázalo, že to, jakým způsobem mainstream komunikuje téma korupce, je proti přejímání populistického narativu poměrně rezistentní. Ostatně, přijetí pohledu, že celá stávající elita je zkorumpovaná, by bylo od představitele mainstreamové strany pomyslnou střelbou do vlastních řad. Nativistické využití obrazu „těch druhých“ (tedy ne-nativních) za účelem reakce na volební zisky populistů je v tomto ohledu poměrně pragmatictější strategií. Závěry práce o tom, že se protikorupční rétorika mainstreamu v konfrontaci s populisty v dlouhodobé perspektivě nijak zásadně nemění, by ale bylo dobré ověřit v komparativní perspektivě s dalšími zeměmi, ve kterých mainstream čelí výraznému nástupu populistických uskupení.

VLADIMÍR NAXERA působí jako odborný asistent na Katedře politologie a mezinárodních vztahů Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni. Zaměřuje se především na obsahové analýzy komunikace politických aktérů (především ve vztahu ke korupci a migraci), výzkum v oblasti populismu a politik paměti, vedle toho též na performativní aspekty politiky. V odvěkém sporu „kočky versus psi“ stojí pevně na kočičí straně.

Literatura

- Albertazzi, D. 2009. „Reconciling ‘Voice’ and ‘Exit’: Swiss and Italian Populists in Power.“ *Politics* 29 (1): 1–10, <https://doi.org/10.1111/j.1467-9256.2008.01332.x>.
- Antal, A. 2017. „The Political Theories, Preconditions and Dangers of the Governing Populism in Hungary.“ *Politologický časopis* 24 (1): 5–20, <https://doi.org/10.5817/PC2017-1-5>.

- Aslanidis, P. 2018. „Measuring Populist Discourse with Semantic Text Analysis: an Application on Grassroots Populist Mobilization.“ *Quality & Quantity* 52 (3): 1241–1263, <https://doi.org/10.1007/s11135-017-0517-4>.
- Baez-Camargo, C., A. Ledeneva. 2017. „Where Does Informality Stop and Corruption Begin? Informal Governance and the Public/Private Crossover in Mexico, Russia and Tanzania.“ *Slavonic & East European Review* 95 (1): 49–75, <https://doi.org/10.5699/slaveasteurorev2.95.1.0049>.
- Bauer, M. W., B. G. Peters, J. Pierre, K. Yesilkagit, S. Becker (eds.). 2021. *Democratic Backsliding and Public Administration: How Populists in Government Transform State Bureaucracies*. Routledge, <https://doi.org/10.1017/9781009023504>.
- Bossetta, M. 2021. „Fighting Fire with Fire: Mainstream Adoption of the Populist Political Style in the 2014 Europe Debates between Nick Clegg and Nigel Farage.“ *British Journal of Politics and International Relations* 19 (4): 715–734, <https://doi.org/10.1177/1369148117715646>.
- Bratu, R., I. Kažoka. 2018. „Metaphors of Corruption in the News Media Coverage of Seven European Countries.“ *European Journal of Communication* 33 (7): 57–72, <https://doi.org/10.1177/0267323117750695>.
- Bratu, R., D. A. Sotiropoulos, M. Stayonova. 2017. „Through the Lens of Social Constructionism: The Development of Innovative Anti-Corruption Policies and Practices in Bulgaria, Greece and Romania, 2000–2015.“ *Slavonic and East European Review* 95 (1): 117–150, <https://doi.org/10.5699/slaveasteurorev2.95.1.0117>.
- Brown, K., A. Mondon. 2021. „Populism, the Media, and the Mainstreaming of the Far Right: The Guardian’s Coverage of Populism as a Case Study.“ *Politics* 41 (3): 279–295, <https://doi.org/10.1177/0263395720955036>.
- Brunnerová, O. 2019. „Not All Political Entrepreneurs are Created Equal: The Institutionalisation of Entrepreneurial Parties in Central Europe.“ *Central European Journal of Politics* 5 (1): 100–124.
- Bušťíková, L., P. Guasti. 2019. „The State as a Firm: Understanding the Autocratic Roots of Technocratic Populism.“ *East European Politics and Societies* 33 (2): 302–330, <https://doi.org/10.1177/0888325418791723>.
- Císař, O., V. Štětka. 2017. „Czech Republic. The Rise of Populism from the Fringes to the Mainstream.“ Pp. 285–298 in T. Aalberg, F. Esser, C. Reinemann, J. Strömbäck, C. H. Vreese (eds.). *Populist Political Communication in Europe*. London: Routledge, <https://doi.org/10.4324/9781315623016>.
- Engler, S. 2016. „Corruption and Electoral Support for New Political Parties in Central and Eastern Europe.“ *West European Politics* 39 (2): 278–304, <https://doi.org/10.1080/01402382.2015.1084127>.
- Engler, S. 2020. „‘Fighting Corruption’ or ‘Fighting the Corrupt Elite’? Politicizing Corruption within and beyond the Populist Divide.“ *Democratization* 27 (4): 643–661, <https://doi.org/10.1080/13510347.2020.1713106>.
- Fieschi, C., P. Heywood. 2004. „Trust Cynicism and Populist Anti-Politics“. *Journal of Political Ideologies* 9 (3): 289–309, <https://doi.org/10.1080/1356931042000263537>.
- Frič, P., O. Gyarášová. 2019. „The Rise of the Politics of Emotions: Anti-elitism and Anti-corruption as Traits of Czech and Slovak Populist Parties.“ *Politické vedy* 22 (4): 221–246, <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2019.22.4.221246>.
- Hanley, S., M. A. Vachudova. 2018. „Understanding the Illiberal Turn: Democratic Backsliding in the Czech Republic.“ *East European Politics* 34 (3): 276–296, <https://doi.org/10.1080/21599165.2018.1493457>.
- Hartleb, F. 2013. „Anti-elitist Cyber Parties?“ *Journal of Public Affairs* 13 (4): 355–369, <https://doi.org/10.1002/pa.1480>.

- Havlík, V., P. Voda. 2016. „The Rise of New Political Parties and Re-Alignment of Party Politics in the Czech Republic.“ *Acta Politologica* 8 (2): 119–144.
- Charvát, J., P. Just. 2017. *Krize politického stranictví a noví straničtí aktéři v české politice*. Praha: MUP Press.
- Chytilík, R. 2021. „Corrupt Elites, Pure People and Double Standards? Attitudes of Central European Populist and Mainstream Political Party Sympathisers to Systemic and Individual Corruption.“ Pp. 58–86 in J. Mendilow, É. Phélippeau (eds.). *Populism and Corruption. The Other Side of the Coin*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, <https://doi.org/10.4337/9781839109676.00011>.
- Krastev, I. 2004. *Shifting Obsessions: Three Essays on the Politics of Anticorruption*. Budapest: CEU Press.
- Křížkovský, M. 2019. „Tíživé dědictví nové politiky v Česku: Zelení jako případ neúspěšného morálního populismu.“ *Central European Journal of Politics* 5 (1): 30–54.
- Kubánek, M. 2016. „Role populismu ve volebním marketingu hnutí ANO před parlamentními volbami v roce 2013.“ *Central European Political Studies Review* 18 (4): 319–353, <https://doi.org/10.5817/CEPSR.2016.4.319>.
- Kupka, P., M. Mochtak. 2015. „The Nagygate Affair, Corruption and Organized Crime: Corruption Networks and their Potential Impact on the Quality of Democracy in the Czech Republic.“ *World Political Science* 11 (1): 157–185, <https://doi.org/10.1515/wps-2015-0004>.
- Laclau, E. 1996. *Emancipation(s)*. London: Verso.
- Lange, S. L. de. 2012. „New Alliances: Why Mainstream Parties Govern with Radical Right-Wing Populist Parties.“ *Political Studies* 60: 899–918, <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2012.00947.x>.
- Ledeneva, A., R. Bratu, P. Köker. 2017. „Corruption Studies for the Twenty-First Century: Paradigm Shifts and Innovative Approaches.“ *Slavonic & East European Review* 95 (1): 1–20, <https://doi.org/10.5699/slaveasteurorev2.95.1.0001>.
- Lucardie, P. 2000. „Prophets, Purifiers and Prolocutors: Towards a Theory on the Emergence of New Parties.“ *Party Politics* 6 (2): 175–185, <https://doi.org/10.1177/135406880006002003>.
- Manucci, L., E. Weber. 2017. „Why the Big Picture Matters: Political and Media Populism in Western Europe since the 1970s.“ *Swiss Political Science Review* 23 (4): 313–334, <https://doi.org/10.1111/spsr.12267>.
- Maškarinec, P. 2019. „The Rise of New Populist Political Parties in Czech Parliamentary Elections Between 2010 and 2017: The Geography of Party Replacement.“ *Eurasian Geography and Economics* 60 (5): 511–547, <https://doi.org/10.1080/15387216.2019.1691928>.
- Maškarinec, P., P. Bláha. 2014. „For Whom the Bells Toll: Grievance Theory and the Rise of New Political Parties in the 2010 and 2013 Czech Parliamentary Elections.“ *Sociológia* 46 (6): 706–731.
- Meijers, M. J., A. Zaslove. 2021. „Measuring Populism in Political Parties: Appraisal of a New Approach.“ *Comparative Political Studies* 54 (2): 372–147, <https://doi.org/10.1177/0010414020938081>.
- Mendilow, J. 2021. „Introduction to Populism and Corruption.“ Pp. 1–35 in J. Mendilow, É. Phélippeau (eds.). *Populism and Corruption. The Other Side of the Coin*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, <https://doi.org/10.4337/9781839109676.00008>.
- Mendilow, J., É. Phélippeau (eds.). 2021. *Populism and Corruption. The Other Side of the Coin*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, <https://doi.org/10.4337/9781839109676>.
- Moffitt, B. 2016. *The Global Rise of Populism. Performance, Political Style, and Representation*. Stanford: Stanford University Press, <https://doi.org/10.1515/9780804799331>.

- Mudde, C. 2004. „The Populist Zeitgeist.“ *Government and Opposition* 39 (4): 541–563, <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>.
- Mudde, C. 2007. *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511492037>.
- Mudde, C., C. Rovira Kaltwasser. 2018. „Studying Populism in Comparative Perspective: Reflections on the Contemporary and Future Research Agenda.“ *Comparative Political Studies* 51 (13): 1667–1693, <https://doi.org/10.1177/0010414018789490>.
- Naxera, V. 2015. „Zobrazování korupce v programatice českých politických stran v průběhu postkomunistického vývoje.“ *Politické vědy* 18 (1): 57–85.
- Naxera, V. 2018. „The Never-ending Story: Czech Governments, Corruption and Populist Anti-Corruption Rhetoric (2010–2018).“ *Politics in Central Europe* 14 (3): 31–54, <https://doi.org/10.2478/pce-2018-0017>.
- Naxera, V. 2021. „Let Us Blow Them Down!': Corruption as the Subject of (Non-)populist Communication of the Czech Pirate Party.“ *Politics* (online first), <https://doi.org/10.1177/02633957211010984>.
- Naxera, V., P. Krčál. 2020. „‘Ostrovy deviace’ v populistické rétorice Miloše Zemana.“ *Sociológia* 52 (1): 82–99, <https://doi.org/10.31577/sociologia.2020.52.1.4>.
- Naxera, V., O. Stulík. 2021. „‘I Will Handle It Personally’: The Neo-patrimonial Rhetoric of the Czech Prime Minister in the Times of COVID-19.“ *Journal of Contemporary European Studies* (online first), <https://doi.org/10.1080/14782804.2021.1911789>.
- Pauwels, T. 2011. „Measuring Populism: A Quantitative Text Analysis of Party Literature in Belgium.“ *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 21 (1): 97–119, <https://doi.org/10.1080/17457289.2011.539483>.
- Popping, R. 2018. „Measuring Populist Discourse Using Semantic Text Analysis: a Comment.“ *Quality & Quantity* 52: 2163–2172, <https://doi.org/10.1007/s11135-017-0651-z>.
- Powell, E. N., J. A. Tucker. 2014. „Revisiting Electoral Volatility in Post-Communist Countries: New Data, New Results and New Approaches.“ *British Journal of Political Science* 44 (1): 123–147, <https://doi.org/10.1017/S0007123412000531>.
- Rooduijn, M. 2019. „State of the Field: How to Study Populism and Adjacent Topics? A Plea for Both More and Less Focus.“ *European Journal of Political Research* 58 (1): 362–372, <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12314>.
- Rooduijn, M., S. L. de Lange, W. van der Brug. 2014. „A populist Zeitgeist? Programmatic Contagion by Populist Parties in Western Europe.“ *Party Politics* 20 (4): 563–575, <https://doi.org/10.1177/1354068811436065>.
- Rooduijn, M., T. Pauwels. 2011. „Measuring Populism: Comparing Two Methods of Content Analysis.“ *West European Politics* 34 (6): 1272–1283, <https://doi.org/10.1080/01402382.2011.616665>.
- Shafir, M. 2021. „Corruption and Populism in East-Central Post-communist Europe: The Egg, the Hen and the Omelet.“ Pp. 153–189 in J. Mendilow, É. Phélippeau (eds.). *Populism and Corruption. The Other Side of the Coin*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, <https://doi.org/10.4337/9781839109676.00016>.
- Schedler, A. 1996. „Anti-Political-Establishment Parties.“ *Party Politics* 2 (3): 291–312, <https://doi.org/10.1080/00344893.2019.1643770>.
- Schumacher, G., K. van Kersbergen. 2016. „Do Mainstream Parties Adapt to the Welfare Chauvinism of Populist Parties?“ *Party Politics* 22 (3): 300–312, <https://doi.org/10.1177/1354068814549345>.
- Schwörner, J. 2021. *The Growth of Populism in the Political Mainstream. The Contagion Effects of Populist Messages on Mainstream Parties' Communication*. Cham: Springer Nature, <https://doi.org/10.1007/978-3-030-72449-8>.

- Sikk, A. 2012. „Newness as a Winning Formula for New Political Parties.“ *Party Politics* 18 (4): 465–486, <https://doi.org/10.1177/1354068810389631>.
- Stulík, O. 2019. „Do We Have all the Necessary Data? The Challenge of Measuring Populism through Metaphors.“ *Quality & Quantity* 53: 2653–2670, <https://doi.org/10.1007/s11135-019-00878-6>.
- Stulík, O., P. Krčál. 2019. „Surfování na migrační vlně v době populismu: Sekuritizace migrace ze strany poslanců Parlamentu České republiky.“ *Acta Politologica* 11 (1): 1–17, https://doi.org/10.14712/1803-8220/8_2019.
- Stulík, O., J. Paleček. 2021. „Recall’ as an Empty Signifier – The Problem of SPD Party Populism.“ *Studia Politica. Romanian Political Science Review* 21 (2): 521–540.
- Šárovec, D. 2019. „Assured Newcomers on a Squally Sea? The Czech Pirate Party before and after the 2017 Elections.“ *Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni / West Bohemian Review of Social Sciences & Humanities* 11 (2): 1–21, <https://doi.org/10.24132/actaff.2019.11.2.1>.
- Školník, M. 2020. „Corruption and Political Participation: A Review.“ *Sociální studia* 17 (1): 89–105, <https://doi.org/10.5817/SOC2020-1-89>.
- Škvarenina, O., V. Havlík, V. Dostálová. 2021. „Migration, Corruption, and Ideological Centrism: Explanations of Anti-Establishment Attitudes in the Czech Republic.“ *Sociológia* 53 (3): 287–308, <https://doi.org/10.31577/sociologia.2021.53.3.11>.
- Taggart, P. A. 2000. *Populism*. Buckingham: Open University Press.
- Urbaini, N. 2017. „Antiestablishment and the Substitution of the Whole with One of Its Parts.“ Pp. 77–97 in C. de la Torre (ed.). *The Routledge Handbook of Global Populism*. London: Routledge, <https://doi.org/10.4324/9781315226446-7>.
- Zulianello, M. 2020. „Varieties of Populist Parties and Party Systems in Europe: From State-of-the-Art to the Application of a Novel Classification Scheme to 66 Parties in 33 Countries.“ *Government and Opposition* 55: 327–347, <https://doi.org/10.1017/gov.2019.21>.

Data

- ANO. 2017. „Teď nebo nikdy. Ten jediný program, který potřebujete. Program hnutí ANO pro volby do Poslanecké sněmovny 2017.“ *Ano bude líp* [online]. Dostupné na: <https://www.anobudelip.cz/file/edee/2017/09/program-hnuti-ano-pro-volby-do-poslanecke-snemovny.pdf>.
- ČSSD. 2013. „Prosadíme dobře fungující stát. Volební program ČSSD.“ *ČSSD* [online]. Dostupné na: https://www.cssd.cz/data/files/volebni_program.pdf.
- KSČM. 2017. „Jsme váš hlas! Mír ve světě, spravedlnost a bezpečí doma. Volební program KSČM pro volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky 2017.“ *KSČM* [online]. Dostupné na: https://www.kscm.cz/sites/default/files/soubory/Program%20KS%C4%8CM/volebni_program_kscm_pro_volby_do_ps_pcr_2017.pdf.
- SPD. 2017. „Tomio Okamura: Volební program hnutí SPD 2017.“ *SPD* [online]. Dostupné na: <https://www.spd.cz/tomio-okamura-volebni-program-hnuti-spd-2017/>.
- Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury. 2013. *Program strany: Deset zásadních programových bodů politické strany Úsvit přímé demokracie*.